

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים וארבע

24

לי"ז י"ח-כ"ד

וישב (תשכ"ה)

א. כ"א וישמע ראובן ויצילהו מידם
ויאמר: לא נכנו נפש.

כ"ב: ויאמר אליהם ראובן: אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה...

רמב"ן ד"ה "אל תשפכו דם: אמר להם: הנה הייתי סובל לכם כאשר חשבתם להמית אותו בנכליכם,
כי גם אני שנאתיו ורציתי שימת על ידי אחרים, אבל אתם אל תהיו שופכים דם
בידיכם, חלילה לכם.

והכוונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו. והכתוב סיפר מה שאמר להם
ראובן ושמעו אליו, אבל דברים אחרים אמר להם שתחילה שלא קבלו ממנו, כמו שאמר
לקמן (מ"ב כ"ב) "הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם"; וכאשר ראה
שלא שמעו לעזבו אמר להם: "אם כן - אל תשפכו דם בידיכם."

ולא אמר "דמו", כי הראה שלא יאמר כן לאהבתו, רק שלא יהיו כשופכי דמים; למד
אותם שאין ענש הגורם כעונש השופך דם בידיו.

רלב"ג התועלת השביעי: ראוי לאדם כשיראה רצון איש או אישים לעשות פעל מגונה, שיעתיקם
מהרצון ההוא מעט מעט, שאם רצה להעתיקם יחד מהרצון ההוא, יהיה זה סיבה אל שלא
ישמעו אליו וישלימו רצונם הרע. ולזה תראה, כי ראובן כשראה רצון אחיו להרוג
את יוסף וראה שאם יאמר להם שיעזבוהו, לא ישמעו לו לרוב שנאתם אותו, הנה
העתיקם מהרצון ההוא מעט מעט, ואמר להם שלא ישפכו דם אך ישליכו אותו בבור
וימות מעצמו. והנה חשב ראובן להעתיקם מעט מעט מהרצון ההוא וממדרגה אחר מדרגה
עד שלא יגיע ליוסף היזק מהם, או יוליכחו הוא בעצמו אל אביו בזולת ידיעתם.
וזה גם כן היה סיבה אל שנתקו מזה הרצון השני ושמעו אל יהודה ושאמר להם,
שימכרוהו לישמעאלים.

בן אמוזג ד"ה לא נכנו נפש: לברוח מן הכפל אומר אני ש"ויאמר לא נכנו נפש" ר"ל, שגמר
בלבו ואמר: אינו ראוי להכותו נפש, ולהוציא מחשבתו לפעל "ויאמר אליהם ראובן":
אל תשפכו דם...

באור: ד"ה ויצילהו מידם: שלא נהרג, והוא כלל, ואחרי זה פירט ופרש היאך: "ויאמר להם
לא נכנו נפש" וכן הרגם האשכנזי (ח'רמב"ן) "שפראן געהמליך".

מלבי"ם ד"ה וישמע ראובן ויצילהו מידם: מבואר שתחילה רצה להצילו לגמלי שלא יעשו לו
מאומה, וכאשר לא שמעו לו אמר: לא נכנו נפש" על כל פנים אל תהרגו אותו, שדי
בעונש אחר, וכאשר לא שמעו גם לזה "ויאמר להם: אל תשפכו דם" כי תוכלו להרג
אותו ע"י גרמא שתשליכו אותו אל הבור הזה העמוק שלא יוכל לצאת ממנו...

- (1) מה הם הקשיים שבפסוקינו המיושבים ע"י הרמב"ן?
- (2) הסבר את דברי הרמב"ן המסומנים בקו.
- (3) מתי אמר ראובן את דבריו המסופרים במב' כ"ב, לדעת הרמב"ן
ולמה לא ספרם הכתוב במקומנו?
- (4) מהו ההבדל העיקרי בין דעת בן אמוזג לבין דעת הרמב"ן
ומתי חולשת פרושו של בן אמוזג?
- (5) למי מן המפרשים שהבאנו קרובה דעת הרלב"ם ולמה צרף
לפירושו לפסוקינו גם את דעתו על דברי יהודה (פ' כ"ו)?
- (6) מהו ההבדל בין דעת הבאור לדעת המלבי"ם ומי נראה לך
קרוב לפשוטו של מקרא?

ב. כ"ד. והבור ריק אין בו מים

שבת כ"ב ע"א: (וכן בקצור בנראשית רבה פ"ד (ט"ז) אמר רב כהנא: דרש רב נתן מניומי משמיה
ד"ר תנחום: מאי דכתיב "והבור ריק אין בו מים"? ממשמע שנאמר "והבור ריק" אינו
יודע, שאין בו מים! מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו.

רש"י לפסוקנו: ממשמע שנאמר "והבור ריק" אינו יודע שאין בו מים? מה תלמוד לומר:
אין בו מים? מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו.

אא (1) ומקשים מפרשי עין יעקב ומנין להם לדרוש כך, ודילמא
בא לומר שעצים ואבנים עמו לצורות וטיט היו בו?
ישב עזרתם

אא (2) הרא"ם מקשה: ולמה לא אמר הכתוב: "והבור ריק ממים"?
ענה לקושייתו!

xx (3) ומקשים: ומגין להם דדוקא נחשים ועקרבים היו בו?
 ומביא כשר תורה שלמה (וישב קט"ד בכאור):
 בנמוקי רבנו ישעיה מטראבי הראשון כתוב: ברם בקרא
 "אין בו מים וישבו לאכול" - אל תקרי "וישבנו לאכל"
 אלא ניש בו לאכול - נחשים ועקרבים שאוכלים!

ואולם הספרש על רש"י ר' יעקב קניזל (מגולי ספרד,
 חי בטורקיה) בספר "פירושים על רש"י לאלמושנינו, קניזל
 ועוד, קושטא רפ"ה: דדוקו, שהיו בו נחשים ועקרבים,
 מפסוק אחד שבחמש דברים (והוא אומר את הפסוק),
 התוכל למצוא סחו הפסוק?

ג. כ"ד והבור ריק או בו מים

רמב"ן (אחרי הביאו דברי רש"י דלעיל) ואם כן - (=אם לפי דברי רש"י שחם דברי רבותינו
 בשבת כ"ב) היו הנחשים והעקרבים בחורי הבור, או שהיה הבור עמוק ולא ידעו כן;
 שאלו היו רואים אותם (=את הנחשים) ולא יזיקו ליושביה, היה הדבר ברור להם שבעשה
 לו נס גדול ושחוא צדיק גסור, וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע, ואיך יגעו במשיח
 ה' אשר הוא הפץ בו וטצילו, וכענין שני⁴ (דניאל ר' ק"ג) "אלוקי שלח מלאכיה וסגר
 פום אריותיו ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו הסתבחה ליה" (=אלוקי שלח מלאכו
 וסגר פי האריות ולא חבלו בי, בעבור אשר נמצאת לי זכות לפניו), אבל הם לא
 ידעו בדבר.

ועל דרך הפשט יאמר "והבור ריק אין בו מים" כלל, שגם אם היו בו מים מעט יקרא
 ריק, וכן (ישע' ל"ח א') "כי מת אתה ולא תחיה" - כלל בשום פנים, והכל באור ותיזוק.

- 1) בדברי הרמב"ן הראשוניט (עד ועל דרך הפשט) מיושבת קושיה
 אשר מקשים אותה מפרשי המדרש על פסוק כ"ב, מהי הקושיה?
  - 2) כיצד מתייחס הרמב"ן בדבריו לדברי המדרש המובא ברש"י?
  - 3) השהה לדברי רש"י ולדברי הרמב"ן את דברי שניהם בשמרת
 כ"ב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים. (רמב"ן ד"ה כל
 אלמנה)
- א) במה דומה דרכו של רש"י שם לדרכו במקומנו?
 אא) מה ראה הרמב"ן שם ללכת באותה דרך בה חולך
 רש"י (ורבותינו במכילתא) ולא אמר גם שם:
 "והכל באור וחזוק"?

ד. כ"ד והבור ריק אין בו מים.

זחר וישב ק"ו, קל"א: (על פי תרגום הסולם) "ויקחוהו וישליכו אותו הבורה" - ר' יצחק
 אמר: אין נחשין ועקרבין הוו ביה, אמאי כתיב בראובן "למען הציל אותו מידם
 להשיבו אל אביו"? וכי לא חייש ראוּבן להאי (= וכי לא חשש ראוּבן לזה), דהא
 אינון נחשין ועקרבין ינזקו ליה? (שארם נחשים ועקרבים יזיקוהו? ואיך אמר, להשיבו
 אל אביו, וכתיב "למען הציל אותו"?)

אלא חמא ראוּבן, דניזקא אשתכח בידייהו דאחוי, (= אלא ראה ראוּבן שהנזק הוא ודאי
 כשהוא בידיהם של אחיו), בגין דידע כמה שבאין ליה (= כי ידע כמה שובאין אותו
 אחיו) ורעותא דלהון לקסלא ליה (= ורצונם להרגו). אמר ראוּבן: טב למנפל ליה לגו
 גובה דנחשין ועקרבים, ולא יתמסר בידא דשנאוי, ולא מרחמיה עליה. (= מוטב להפילו
 לתוך הבור שיש בו נחשים ועקרבים ולא יחא במסר בידי שובאיו שאין מרחמים עליו.)

מכאן אמרו: יפול ברנש גרמיה לאשא, או לגרובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידא
 דשנאוי (= יפיל אדם עצמו לאש או לבור של נחשים ולא ימסור עצמו לידי שובאיו).
 בגין, דחכא (= מפני שכאן, בבור) אחר נחשים ועקרבים, אי איהו צדיקא, קב"ה
 ירחיש ליה ניסא (אם הוא צדיק, הקב"ה יעשה לו נס) ולזמנין דזכו דאבהן מסייעין
 ליה לבר נש וישתזיב מנייהו, (= ולפעמים זכות אבותיו עומדת לו וינצל מהם -
 מן הנחשים) אבל כיון דיתמסר בידא דשנאוי, זעירין אינון דיכלין לאשתזבא.
 (= מעטים הם היכולים להנצל).

- 1) מה החבדל בינו לבין פירוש הרמב"ן?
- 2) מה הרעיון הכללי שכלול בדברי הזחר האלה והיכן
 מצינו רעיון זה בג"ך?
- 3) הזחר מוצא בהמשך דבריו סעד בלשון התורה בפ' כ"ב
 מהו הסעד?

תשובות יש לשלוח לנחמה ליבורניץ ירושלים קרית מסה

השבוט לא יופיע עלון הדרכה